

KULOLCHILIK SAN'ATIDA MILLIY MEROS VA BADIY HUNAR AN'ANALARI

Gulmirzayev Uktamjon Abduraximovich

SamDAQU "San'at" kafedrası o'qituvchisi gulmirzayevuktam09gmail.com

Orcid: 0009-0001-9045-5580

Annotatsiya: Ushbu maqolada kulolchilik san'atining kelib chiqishi, tarixiy taraqqiyoti, O'zbekistondagi kulolchilik maktablari hamda ularning badiiy-uslubiy xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, sopol buyumlarni yaratish texnologiyasi, naqsh va ranglarning estetik ahamiyati hamda kulolchilikning milliy madaniyatdagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy kulolchilik san'atining rivojlanish istiqbollari, hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash masalalari ham ko'rib chiqilgan. Kulolchilik san'ati xalq amaliy bezak san'atining muhim yo'nalishi sifatida baholanib, uning milliy merosni asrashdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Kulolchilik, amaliy san'at, sopol buyum, hunarmandchilik, milliy meros, Rishton kulolchilik maktabi, G'ijduvon kulollari, naqsh, sirlash, dekorativ san'at, xalq amaliy san'ati, milliy qadriyatlar, badiiy bezak, hunarmand ustalar.

Annotation: This article discusses the origin, historical development, and artistic-stylistic features of ceramic art, as well as the pottery schools of Uzbekistan. The technology of creating ceramic products, the aesthetic significance of patterns and colors, and the role of pottery in national culture are also analyzed. The article examines the development prospects of modern ceramic art and issues related to supporting traditional craftsmanship. Pottery is evaluated as an important branch of folk applied decorative art, and its significance in preserving national heritage is revealed.

Keywords: Pottery, applied art, ceramic products, craftsmanship, national heritage, Rishtan pottery school, Gijduvan potters, ornament, glazing, decorative art, folk applied art, national values, artistic decoration, master craftsmen.

Аннотация: В данной статье рассматриваются происхождение, историческое развитие и художественно-стилистические особенности гончарного искусства, а также школы керамики Узбекистана. Также анализируются технологии изготовления керамических изделий, эстетическое значение орнаментов и цветов, а также роль гончарного искусства в национальной культуре. В статье освещаются перспективы развития современного гончарного искусства и вопросы поддержки народных ремёсел. Гончарное искусство оценивается как важное направление народного декоративно-прикладного искусства, раскрывается его значение в сохранении национального наследия.

Ключевые слова: Гончарное искусство, прикладное искусство, керамические изделия, ремесленничество, национальное наследие, риштанская школа керамики, гиждуванские мастера, орнамент, глазурование, декоративное искусство,

народное прикладное искусство, национальные ценности, художественное оформление, мастера-ремесленники.

Kulolchilik san'ati insoniyat tarixidagi eng qadimiy amaliy-bezak san'at turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu san'at turi loydan turli buyumlar yasash, ularni pishirish va badiiy bezash jarayonlarini o'z ichiga oladi. Kulolchilik dastlab insonlarning kundalik ehtiyojlarini qondirish maqsadida paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik estetik va madaniy ahamiyat kasb etib, xalq amaliy san'atining muhim yo'nalishiga aylangan.

O'zbekiston hududida kulolchilik qadimdan rivojlangan bo'lib, Samarqand, Buxoro, Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi hududlar o'zining noyob kulolchilik maktablari bilan mashhurdir. Har bir hududning o'ziga xos bezak uslubi, ranglar uyg'unligi va naqshlari mavjud. Kulolchilik san'ati xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi, urf-odatlarini hamda estetik didini aks ettiruvchi muhim madaniy meros hisoblanadi.

Bugungi kunda kulolchilik nafaqat maishiy ehtiyoj vositasi, balki turizm, dizayn va zamonaviy dekorativ san'atning ajralmas qismiga aylangan. Shu sababli kulolchilik san'atini o'rganish, asrash va rivojlantirish muhim vazifalardan biridir.

Kulolchilik san'ati insoniyatning o'troq hayot tarziga o'tishi bilan shakllangan. Arxeologik tadqiqotlarga ko'ra, ilk sopol buyumlar neolit davrida paydo bo'lgan. Insonlar dastlab loyning olovda qotishini kuzatib, undan turli idishlar yasashni boshlaganlar. Qadimgi Sharq mamlakatlari, jumladan Mesopotamiya, Misr, Xitoy va Markaziy Osiyo hududlari kulolchilik rivojlangan markazlardan biri bo'lgan. Ayniqsa Buyuk Ipak yo'li orqali turli madaniyatlarning o'zaro aloqasi kulolchilik san'atining taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan.

O'zbekiston hududida Afrosiyob, Varaxsha, Qo'yqirilgan qal'a kabi tarixiy yodgorliklardan topilgan sopol buyumlar kulolchilikning yuksak darajada rivojlanganini ko'rsatadi. IX–XII asrlarda kulolchilik san'ati yanada taraqqiy etib, sirlangan sopol buyumlar ishlab chiqarila boshlangan. Naqshlarda o'simliksimon va geometrik elementlar keng qo'llanilgan.

Temuriylar davrida amaliy san'atning boshqa turlari qatori kulolchilik ham rivoj topdi. Bu davrda nafis bezaklar, murakkab ornamentlar va ranglar uyg'unligi kulol buyumlarining asosiy xususiyatiga aylandi. Mustaqillik yillarida milliy hunarmandchilikka bo'lgan e'tibor kuchaydi. Natijada kulolchilik san'ati qayta tiklanib, xalqaro miqyosda tanila boshladi. Hozirgi kunda ko'plab ustalar milliy an'analarni zamonaviy uslublar bilan uyg'unlashtirib ijod qilmoqda. O'zbekistonda kulolchilikning bir necha yirik maktablari mavjud bo'lib, ular o'zining uslubiy xususiyatlari bilan birbiridan farqlanadi.

Rishton kulolchilik maktabi

Rishton kulolchilik markazi Farg'ona vodiysida joylashgan bo'lib, dunyoga mashhur kulolchilik maktabi hisoblanadi. Rishton kulollari asosan moviy va yashil ranglardan foydalanadi. Ularning buyumlari tabiiy ishqorli sir bilan qoplanadi. Naqshlarda islmiy va geometrik ornamentlar ustunlik qiladi.

Rishton kulolchiligidan lagan, kosa, choynak, vaza va dekorativ buyumlar keng ishlab chiqariladi. Ushbu maktabning asosiy xususiyati — ranglarning yorqinligi va tabiiyligi hisoblanadi. 1,2-rasm⁶⁰

G'ijduvon kulolchilik maktabi

G'ijduvon kulollari ko'proq jigarrang, sariq va yashil ranglardan foydalanadi. Naqshlar oddiy, ammo mazmunli bo'lib, xalqona ruhni aks ettiradi. Buyumlarda qo'lda ishlanganlik yaqqol seziladi. G'ijduvon kulolchilik maktabi an'analarini davom ettirib kelayotgan usta kulol Abdulla Narzullayev misolida ko'rsak bo'ladi. 1-rasm. ⁶²

Xorazm kulolchilik maktabi

Xiva va Xorazm hududlarida yaratilgan sopol buyumlar o'zining nozik naqshlari bilan ajralib turadi. Ko'k va oq rang uyg'unligi ustunlik qiladi. Buyumlar ko'pincha me'moriy bezaklarga uyg'un tarzda yaratiladi.

Samarqand va Buxoro kulolchilik an'analari

⁶⁰ <https://www.google.com/imgres?q=rishton%20kulolchilik%20maktabi&imgurl=https%3A%2F%2Fcdn.uza.uz>

⁶¹

⁶² <https://www.facebook.com/hunarmanduyushmasi/posts/gijduvon-kulolchilik-maktabi-ananalarini-davom-ettirib-kelayotgan-usta-kulol-abd/1867512566762936/>

Samarqand va Buxoro hududlarida yaratilgan buyumlarda sharqona nafislik va murakkab ornamentlar aks etadi. Ushbu hududlarda kulolchilik me'morchilik bilan chambarchas bog'liq rivojlangan. 1,2-rasm ⁶³

Samarqand kosagarligi, Buxoro–Samarqand badiiy kulolchilik maktabining ajralmas qismi sifatida, texnik usullari va uslubiy xususiyatlari jihatidan Markaziy Osiyo amaliy san'atining eng boy va murakkab namunasini tashkil etadi. Ushbu maktabning kosagarlik yo'nalishi, kosalar, laganlar, shokosalar va piyola kabi tekis shakldor sopol buyumlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan bo'lib, uning texnologik asoslari qadimiy Afrosiyob an'analariga (IX–X asrlar) borib taqaladi va zamonaviy innovatsiyalar bilan boyitilgan.

Kulolchilik buyumlarini yaratish texnologiyasi

Kulolchilik buyumlarini yaratish murakkab va ko'p bosqichli jarayon hisoblanadi. Dastlab sifatli loy tanlanadi va maxsus ishlov beriladi. Loy tarkibidagi ortiqcha tosh va chiqindilar tozalanadi. Keyingi bosqichda buyum shakllantiriladi. Buning uchun kulollar charxdan foydalanadilar. Charxda aylantirilayotgan loyga qo'l yordamida shakl beriladi. Buyum tayyor bo'lgach, ma'lum muddat quritiladi. Qurtilgan buyum yuzasiga naqshlar tushiriladi va sir bilan qoplanadi. Sir buyumning mustahkamligini oshiradi hamda unga jilo beradi. So'ng buyum maxsus pechlarda yuqori haroratda pishiriladi. Zamonaviy kulolchilikda an'anaviy usullar bilan bir qatorda yangi texnologiyalar ham qo'llanilmoqda. Ammo qo'lda ishlangan buyumlar hali ham yuqori qadrlanadi.

Kulolchilik san'ati xalqning estetik qarashlari va milliy madaniyatini aks ettiradi. Har bir naqsh va rang ma'lum ramziy ma'noga ega. Masalan, o'simliksimon naqshlar hayot va tabiat ramzi sifatida talqin qilinadi. Kulolchilik buyumlari xalqning kundalik hayotida muhim o'rin tutgan. Kosa, lagan, xum, choynak kabi buyumlar maishiy ehtiyojni qondirish bilan birga, uy bezagi sifatida ham xizmat qilgan.

Bugungi kunda kulolchilik turizm sohasida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chet ellik sayyohlar milliy sopol buyumlarga katta qiziqish bildirmoqda. Bu esa hunarmandlarning iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishga yordam bermoqda. Kulolchilik

⁶³ <https://zarnews.uz/uz/post/samarqandda-kulolchilik-maktabi-tashkil-etilsa>

yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ham muhim vosita hisoblanadi. Ushbu san'at turi orqali yoshlar mehnatsevarlik, sabr-toqat va estetik didni o'rganadilar.

Hozirgi davrda kulolchilik san'ati zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashib bormoqda. Ko'plab dizaynerlar interyer va eksteryer bezaklarida sopol buyumlardan foydalanmoqda. Dekorativ vazalar, suvenirarlar va milliy uslubdagi idishlar bozorda katta talabga ega. Davlat tomonidan hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash maqsadida turli dasturlar amalga oshirilmoqda. Hunarmandlar uchun imtiyozlar, ko'rgazmalar va festivallar tashkil etilmoqda. Shuningdek, kulolchilik mahsulotlarini internet orqali sotish imkoniyatlari ham kengaymoqda. Bu esa milliy hunarmandchilikning xalqaro bozordagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Kelajakda kulolchilik san'atini rivojlantirish uchun:

- yosh kulollarni qo'llab-quvvatlash;
- milliy uslublarni asrab-avaylash;
- zamonaviy dizayn bilan integratsiya qilish;
- xalqaro ko'rgazmalarda faol ishtirok etish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda kulolchilik san'ati xalqimizning boy madaniy merosi va qadimiy hunarmandchilik an'alarining yorqin namunasi hisoblanadi. Ushbu san'at turi asrlar davomida shakllanib, milliy estetik qarashlar va ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan.

O'zbek kulolchilik maktablari o'zining rang-barangligi, nafis naqshlari va yuksak badiiy saviyasi bilan jahonda e'tirof etilgan. Zamonaviy davrda kulolchilik san'ati milliy hunarmandchilikni rivojlantirish, turizmni kengaytirish va madaniy merosni asrashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kulolchilikni rivojlantirish va uni yosh avlodga o'rgatish milliy qadriyatlar davomiyligini ta'minlaydi. Shu sababli ushbu san'at turini asrash va targ'ib qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Zamonaviy o'zbek kulolchilik san'ati – Toshkent, “Yangi asr avlodi”, 2021.
2. Rishton kulolchilik an'analari va innovatsiyalar – Farg'ona, 2022.
3. O'zbekiston amaliy san'atida kulolchilik – Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2023.
4. Milliy hunarmandchilik: kulolchilik yo'nalishi – Samarqand, 2021.
5. Kulolchilik dizayni va bezak san'ati – Toshkent, 2024.
6. Zamonaviy keramika va kulolchilik texnologiyasi – Buxoro, 2022.
7. O'zbek xalq kulolchilik maktablari – Toshkent, 2023.
8. Kulolchilik san'atida naqsh va rang – Toshkent, “San'at”, 2020.
9. Amaliy san'at va keramika asoslari – Andijon, 2024.
10. Kulolchilikda innovatsion yondashuvlar – Toshkent, 2025.